

Student i DDR – men

| av Elisabeth Braw

Nostalgin frodades när studenterna i det forna Östtyskland konfronterades med västlig arrogans och missionärsiver. Till och med trångboddheten hade sina förtjänster som man kan sakna.

EN SAK HAR JAG gemensamt med 68-orna: som student ville jag se förändring. Inte kårval eller en ny studentklubb. Jag ville se samhällsomvälvning. Världshistorien fogade sig så väl att det sovjetiska imperiet rasade under mina sista skolår. När jag tagit studenten var jag därför redo, och hade den unika möjligheten, att studera i det DDR som officiellt inte längre fanns men som just då, 1992, befann sig i det mest omvälvande skedet av sin metamorfos från kommunistiskt till socialliberalt samhälle, från egen stat till del av en annan stat, från planerad till självstyrande ekonomi. Det är utan tvekan jag säger att mina studieår i det forna DDR var mitt livs mest formande upplevelse.

Det var inte studierna som var formerande. Visst drillades jag hårt i min ämneskombination statsvetenskap, lingvistik och litteratur, men det var som så ofta samhället runtomkring som var den verkliga skolan. Jag vågar påstå att det forna DDR är ensamt i världshistorien om att genomgå en komplett förändring på kort så tid. Det skedde förstas därför att det upphörde att existera som stat och införlivades i en stat som var helt annorlunda och som med sina pengar och lagar anpassade den nyligen tillkomna delen till sig.

Kanske det hade varit bättre för DDR om den fått ta hand om omvandlingen på egen hand, även om det gått långsammare. När jag kom till den gamla universitetsstaden Jena stod jag inför samma situation som universitetets då runt 8000 studenter: professorer och docenter som tjänat den gamla regimen byttes ut. Den nya institutionen för statsvetenskap hade tagit över lokalerna från den avskaffade institutionen för marxism-leninism. Institutionen hade en (!) professor

när jag anlände, och han uppvisade den-medelmåttige-västtyske-professorn-i-Öst-symptomet: för honom och många av hans kollegor var det stora antalet lediga professurer i Öst en unik chans att nå det eftertraktade översta pinnsteget som chef för ett specialområde inom ämnet. Professorn i fråga behandlade oss studenter (jag antogs vara östtysk och alla de andra var det, så när som på ett par äventyrslystna västtyskar) som civilisationsanalfabeter. Vi skulle vara tacksamma för att han tog på sig kvalet att bo och undervisa i vår omoderna stad. (Han försvann liksom många av sina kollegor tillbaka till Väst på torsdagseftermiddagarna och infann sig igen på måndagen.)

”Att studera i Jena i början av 90-talet var som att studera i DDR utan förtryckarregimen, och jag är väl medveten om att jag är uppvisar nostalgi för ett system som var orättfärdigt.”

MITT MIKROPERSPEKTIV

Detta är krocken mellan väst- och östtyskar från ett mikroperspektiv. Statsvetaren var mer oförsämd än de flesta, men de västtyskar som på 90-talets början kom till landets nya delstater för att bygga upp samhälle och affärsliv uppvisade nästan undantagslöst skiftande grader av missionärsiver och arrogans. Kanske hade de missförstått demonstrationerna under revolutionsåret 1989, eller kanske hade östtyskarnas rop på återförening varit överilade: västtyskar i öst var ingen fruktbar kombination. Östtyskarna, och jag med dem, irriterades av västtyskarnas besserwiser-attityd, och de i sin tur beklagade östtyskarnas fenomenala brist på tacksamhet. Det var ju tack vare deras skattepengar som östtyskarna hade råd att köpa bil, hus, TV, stereo – och renovera sina städer.

Universitetssystemen i Förbundsrepubliken och DDR kunde inte vara mer åtskilda. Hur de östtyska studenternas liv förändrades mellan 1989 och 1999 är ämnet för en bok av imponerande omfång. Stud.Ost

utan förtryckarregim

1989-1999, Wandel von Lebenswelt und Engagement der Studierenden in Ostdeutschland (Peer Pasternack, Thomas Neie (utg.), Leipzig 2000: Akademische Verlagsanstalt, 457 s.) riktar blicken över ett spektrum som täcker studentpolitik till korridorboende och sexvanor.

Diktaturer är inte att eftersträva, men de svåra val (konfirmation eller inte?) DDR-systemet påtvingade sina medborgare hade skapat en imponerande politisk medvetenhet hos mina medstudenter. De hade också minimala anspråk på bekvämlighet. I DDR bodde tre av fyra studenter på korridor, och det betydde att dela rum. Studentbostäderna, som ibland var hyreshus och ibland mest liknade kaserner, delades upp enligt vilket ämne man studerade. Fysik- och kemistudenterna bodde i ett komplex, juristerna i ett annat. I mitt komplex var det sådana som skulle bli språklärare. Våra grannar var biologer. Visst var det spartanskt. Vi bodde i våningssängar. Jag hade tur som hamnade i rätt komplex: jag och mina två rumskompisar hade egen dusch, medan fysikerna fick tvätta sig i ett allmänt tvätttrum med 15 handfat och tre duschar utan förhänge för 80 personer (de kvinnliga fysikstudenterna var härdade). Det fanns en gammal tvättmaskin i källaren, men en av studenterna hade tagit med en egen centrifug av det slag man vevar själv. Annars var alla föremål i rummet, till exempel skrivbordet, som också fungerade som matbord, märkta "Volkseigentum", folkets egendom. Den som flyttade in i rummet först hade tur, för hon fick en egen hörna. Vi två andra låtsades som ingenting när hennes pojkvän sov över.

PRYDERI OTÄNKBART

Pryderi och hemligheter var otänkbara i studentrummen. Var sådant boende förnedrande? Måhända. Men det var den bästa lektion i tolerans man kunnat få. Dessutom var det billigt, och det skapade kontakter. Mot mitten av 90-talet började studentbostäderna renoveras och flerbäddsrumsrummen avskaffas. Numera bor bara var tredje student i det forna DDR på korridor, och de som gör det saknar den kontakt det innebar när dess invånare kände varandra och när

de – som en kapitelförfattare i Stud.Ost anmärker – umgicks på korridoren i brist på andra nöjesalternativ. Men att även påtvingad socialisation skapar saknad när den försvinner visar hela DDR-experimentet elva år efter sitt slut.

Min rumskompis' gästande pojkvän var inget undantag. Stud.Ost berättar att 80% av östtyskarna hade haft sex vid 16 års ålder. Tre fjärdedelar av 18-åringarna hade ett fast förhållande, och från och med 70-talet uppmuntrades studenters giftermål och föräldraskap av universiteten. De fick tillgång till studentbostäder för familjer och universitetsegna dagisplatser. 1987 var var tredje kvinnlig student i avgångsklassen (man var då 23 år) redan mamma. Den ytterst fria inställningen till sex som vårdats i DDR fortsatte inte minst bland studenter in på 90-talet och befinner sig enligt Stud.Ost fortfarande på nästan samma höga nivå (även om de 23-åriga gifta studentmammorna tillhör det förflutna).

Men nu har studenterna enkelrum.

DDR-NOSTALGI

"Östtyskarna, och jag med dem, irriterades av västtyskarnas besserwisser-attityd, och de i sin tur beklagade östtyskarnas fenomenala brist på tacksamhet."

Att studera i Jena i början av 90-talet var som att studera i DDR utan förtryckarregimen, och jag är väl medveten om att jag är uppvisar nostalgi för ett system som var orättfärdigt. Och ändå är jag nostalgisk, mindre för DDR än för de år efter dess officiella fall när innehållet följde statsnamnet i graven. Jag är nostalgisk för en tid som innebar en livsrevolution för miljoner människor, för en tid där ideologier – det fallna DDR hade många socialister kvar – krockade. Jag är nostalgisk för en tid när 16 miljoner människor hade den unika chansen att på kort tid bli intimt bekanta med två motsatta samhällssystem. Inte så att de hade kunnat få tillbaka DDR om de velat (och många ville det), men den totala samhällsomvandling som ägde rum inför deras ögon mer eller mindre tvingade dem att reflektera över de stora politiska frågorna. Och alla som jag talade med hade en uppfattning. Även om den var obalanserad var den grundad på erfarenheten hos den som varit med och sett politikens extremer. Ibland önskade jag faktiskt att svenskarna fått smaka lite DDR: kanske vi då genomgått samma ofrivilliga politiska mognad.

Det höga tornet står på ett torg mitt i Jena och när det byggdes på 1970-talet anknöt det till stadens långa optiktradition med kombinatet (DDR-ord för företaget) Carl Zeiss Jena. Idag står tornet till stora delar tomt. Jena vet inte hur resterna från DDR skall användas.

I början av 90-talet hade studentbostäderna kvar sina namn. De var uppkallade efter Anna Seghers, Johannes Becher och andra antifascister. Vi hade seminarier i den nergångna arbetare- och bondefakulteten, där DDR utbildat sina, enligt egen utsago, härskande klasser. De gamla Ikarus-bussarna från Ungern skötte stadens busstransport. Detta stod i kontrast till den ultramoderna stad som samtidigt växte upp. JenOptik, före detta Carl Zeiss Jena, byggde ett nytt högkvarter som fick västtyska byggnader att verka gammalmodiga. Ur de nergångna husen i innerstaden uppstod fräscha bostäder med inte bara vattentoalett utan vattentoalett med två spolningsmöjligheter. När universitetet flyttade ut ur den så kallade kexrullen, det 27 våningar höga universitetstornet, bytte det ut "läsesalar" med sovjetiska sångböcker och handskrivna lånekort mot heldatoriserade bibliotek. Men i höghusområdena, som under DDR-tiden erbjudit de allra mest eftersökta lägenheterna – med centralvärme och varmvatten! – uppstod ghetton för låginkomsttagare och arbetslösa när de som hoppat på återförenings-tåget flyttade till de renoverade innerstadshusen eller byggde eget. Nynazismen frodades bland förlorarnas barn.

"När universitetskören hade fester sjöng man ofta gamla DDR-sånger"

Historien måste få gå sin gång. Men genom detta unika experiment, när ett system på kort tid omvandlades till ett annat inför ögonen på ömsom entusiastiska, ömsom vilsna studenter och andra Jena-bor, började ostalgin, nostalgin för öst, frodas. När universitetskören, där jag sjöng med, hade fester sjöng man ofta gamla DDR-sånger. Bau auf, bau auf! kan jag från denna tid, liksom en och annan rysk sång. Man upprördes över arroganta västtyska universitetslärare, och studenter också, för den delen.

Som Harvard-professorn Samuel Huntington säger: evolution är inte en ersättning för revolution; den leder i stället ofta till den. Nu tillhör universitetet i Jena Tysklands mest moderna och skulle jag studera där nu skulle jag nog få bättre undervisning. Min skola i samhällsomvandling skulle jag bli utan, för den verkliga revolutionen ägde inte rum 1968, och inte heller 1989, utan åren närmast därefter, när folk – en del med stor iver, andra mycket motvilligt – fundamentalt förändrade sina liv. Det verkade som evolution, men från gräsrotsperspektivet var det en revolution, även om folk var för upptagna för slagord och demonstrationer.

Elisabeth Braw (ehbraw@aol.com) är frilansskribent och bosatt i USA.